

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ АРХИТЕКТУРА ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ

“ҚУРИЛИШНИ БОШҚАРИШ” ФАКУЛЬТЕТИ

“МЕНЕЖМЕНТ” КАФЕДРАСИ

**УЙ-ЖОЙ КОММУНАЛ ХЎЖАЛИГИ ИҚТИСОДИЁТИ ВА
БОШҚАРУВИ ФАНИДАН**

КУРС ИШИ

**Мавзу: УЙ-ЖОЙ КОММУНАЛ ХЎЖАЛИГИ ТИЗИМИДА БАҲОНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ВА КОММУНАЛ ХИЗМАТЛАРДАН
Фойдаланиш меъёрлари**

34-12 гуруҳ талабаси
Бажарди: Нишонов Э.

Тошкент – 2016

МУНДАРИЖА

Кириш	4
I боб. УЙ-ЖОЙ КОММУНАЛ ХЎЖАЛИГИ ТИЗИМИДА БАҲОНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА КОММУНАЛ ХИЗМАТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ	
1.1. Коммунал хизматлар кўрсатувчи корхоналарда уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш харажатларининг қийматини шақллантириш.....	7
1.2. ХУЖМШнинг уй-жой майдонига қилинадиган фойдаланиш харажатлари қийматини аниқлаш тартиби.....	13
1.3. Аҳолининг коммунал хизматлардан фойдаланиш меъёрлари ва уларни ҳисоблаш услуги.....	17
II боб. Уй-жой хўжалигида сув истеъмоли меъёри, иссиқлик энергияси истеъмоли, табиий газ таъминоти меъёрларини аниқлаш	
1.2. Уй-жой хўжалигида сув истеъмоли меъёрини аниқлаш услуги.....	21
2.2. Уй-жой хўжалигида иссиқлик энергияси истеъмоли меъёрини аниқлаш услуги.....	26
2.3. Аҳолига хизмат кўрсатиш соҳаларининг вариация кўрсаткичлари.	30
Хулоса	35
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	38

КИРИШ

Мустақилликка эришганидан сўнг ўтган қисқа вақт мобайнида иқтисодиётнинг барча соҳалари каби, коммунал хизмат кўрсатиш соҳасида ҳам катта ишлар амалга оширилди. Коммунал хизмат кўрсатиш тизимини бозор муносабатларига ўтказишнинг биринчи (1991- 2001 йиллар) босқичида катта ишлар амалга оширилди. Жумладан, зарур қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий база яратилди - Уй-жой кодекси, "Давлат уй-жой фондини хусусийлаштириш тўғрисида", "Уй-жой мулкдорлари ширкатлари тўғрисида"ги қонунлар ва бошқалар қабул қилинди. Аҳолига коммунал хизмат кўрсатиш тизимида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш Концепция ҳамда бозор механизмларини жорий этишга қаратилган тегишли минтақавий комплекс дастурлар ишлаб чиқилиб, амалга оширилмоқда. Коммунал хизмат кўрсатиш соҳасида бошқариш тизимини ислох қилиш, моноролиядан чиқариш ва хусусийлаштириш чора-тадбирлари амалга оширилди. Коммунал хизмат кўрсатиш вазирлиги тугатилди ва унинг негизида "Ўзкоммуналхизмат" агентлиги ташкил этилди. Ҳудудий коммунал-фойдаланиш бирлашмалари бевосита Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари ихтиёрига берилди. Уй-жой фондидан фойдаланишни бошқаришнинг турли шакллари ташкил этилиб, синовдан ўтказилди. Уй –жой мулкдорлари ширкатлари ва ўзини ўзи бошқариш жамоатчилиқ органлари уй-жой эгалари кенгашлари шакллантирилди.

Истеъмолчилар билан шартномавий муносабатлар жорий этилди. Сув, газ ва иссиқлик энергиясини ҳисобга олувчи асбобларни ишлаб чиқариш ташкил қилинди, уларни кўп хонали уй-жой биноларига ўрнатиш бўйича ишлар олиб борилмоқда. Аммо, 2000 йиллар арафасида бозор иқтисодиёти муносабатларининг янги босқичга кўтарилиши натижасида, иқтисодиётнинг барча соҳалари каби, аҳолига коммунал хизмат кўрсатиш тизимида ҳам соҳасини ислох қилиш жараёнлари ва кўрсатилаётган хизматлар сифатини

ошириш бўйича кескин ўзгаришларни амалга оширишни, иқтисодий ислохотларнинг янги босқичини бошлаш заруратини келтириб чиқарди. Президентимиз И.Каримов 2014 йил 10 февралда Вазирлар Маҳкамасида ўтказилган 2013 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган мажлисида 2006 йилда алоҳида эътибор қаратилиши лозим бўлган олтинчи устувор масала бу - уй-жой коммунал хўжалигидаги ислохотларни чуқурлаштириш эканини кўрсатиб бу борадаги асосий вазифаларни белгилаб берди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузасида: Биз мамлакатимизни ислох этиш ва янгилаш борасидаги ишларимизни давом эттириш ва янада чуқурлаштириш, иқтисодиётни барқарор ривожлантириш, халқимизнинг ҳаёт даражаси ва сифатини изчил юксалтириб бориш бўйича 2016 йилда ва ундан кейинги йилларда ўз олдимизга юксак, айтили вақтда аниқ мақсад ва вазифаларни қўймоқдамиз. Ўтган йили иқтисодиётимизни таркибий ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, бандликни таъминлаш, одамларимизнинг даромади ва ҳаёт сифатини оширишнинг муҳим омил ва йўналишларидан бири тариқасида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш борасидаги тизимли ишлар изчил давом эттирилди¹.

¹ Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2015-йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган вазирлар маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси//gov.uz

Курс ишининг мақсади: Уй-жой коммунал хўжалиги тизимида баҳони шакллантириш ва коммунал хизматлардан фойдаланиш меъёрларини аниқлаш буйича хулоса ва таклифлар .

Курс ишининг Вазифалари сифатида қуйидагилар белгиланди:

- Коммунал хизматлар кўрсатувчи корхоналарда уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш харажатларининг қийматини шакллантириш;
- ХУЖМШнинг уй-жой майдонига қилинадиган фойдаланиш харажатлари қийматини аниқлаш тартиби;
- Аҳолининг коммунал хизматлардан фойдаланиш меъёрлари ва уларни ҳисоблаш услуби;
- Уй-жой хўжалигида сув истеъмоли меъёрини аниқлаш услуби;
- Уй-жой хўжалигида иссиқлик энергияси истеъмоли меъёрини аниқлаш услуби;
- Аҳолига хизмат кўрсатиш соҳаларининг вариация кўрсаткичлари;

Курс ишининг таркибий тузилиши. Курс иши кириш, икки боб, хулоса ва таклифлар, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

I Боб. УЙ-ЖОЙ КОММУНАЛ ХЎЖАЛИГИ ТИЗИМИДА БАҲОНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА КОММУНАЛ ХИЗМАТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

1.1. Коммунал хизматлар кўрсатувчи корхоналарда уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш харажатларининг қийматини шакллантириш

Уй-жой фондидан фойдаланиш ва уни талаб даражасида сақлаш харажатлари “Уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш харажатларининг таркиби” тўғрисидаги Низомга асосан шакллантирилиб, уй-жой умумий майдонининг 1 кв. метрига қилинадиган фойдаланиш харажатлари тарифларини шакллантириш асосида тузилади.

Уй-жойга техникавий хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш тарифининг миқдори, уй-жой фондининг мулк шаклидан қатъий назар:

- 1. Харажатларнинг ишлаб чиқариш таннари;**
- 2. Давр харажатлари;**
- 3. Молиявий фаолиятга оид харажатлардан ташкил топади.**

Харажатларнинг ишлаб чиқариш таннари ўз ичига:

- 1. Уй хўжалигини сақлаш харажатлари;**
- 2. Ҳамма фойдаланадиган жойлар** (хонадондан ташқаридаги хоналар, муҳандислик тармоқлари)**ни жорий таъмирлаш, носозликларни бартараф этиш ва режалаштирилган олдини олиш ишларини амалга ошириш харажатлари;**

- 3. Уй-жой фондидан фойдаланувчи юридик шахснинг асосий фондларига кировчи машиналар, ускуналар, анжомлар ва бошқа мулкни тўлиқ тиклашга амортизация ажратмалари;**

4. Уй-жойнинг ҳамма фойдаланадиган жойларини ва уй атрофидаги ҳудудни мукаммал таъмирлаш харажатларини олади.

Давр харажатларига эса хизматларни сотиш, бошқарув, бошқа **операцион чиким ва зарарлар** киради.

Уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш тарифларига киритилган ишлар ва кўрсатиладиган хизматлар турлари харажатларининг ҳисоби ҳар бир уй, уй-жойдан фойдаланиш корхонасига оид шартномага, унинг умумий майдонидан ҳамда амалда бўлган уй умумий майдонининг 1 м² га 1 ойлик тарифдан келиб чиққан ҳолда илова қилинади.

Турар жой хоналарига техникавий хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш учун тўлов бўйича узил-кесил ҳисоб-китоб йил охирида, амалда бажарилган ишлар ҳажми, уларнинг сифати ва бажариш муддатлари асосида амалга оширилади. Харажатлар асослаб берилган тақдирда тўловлар қайта ҳисобланади: камомадлар ҳисобот йилидан кейинги даврда уй-жой умумий майдонининг 1 м² ига тарифларни шакллантиришда ҳисобга олинади, аҳолидан ортиқча олинган тўловлар эса келгуси тўловлар ҳисобига ўтказилади.

Харажатларнинг ишлаб чиқариш таннархини ҳисоблаб чиқариш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

1. Уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш тарифини шакллантиришда ишлаб чиқариш таннархининг таркибига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган “Маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низом”га мувофиқ аниқланган харажатлар киритилади.

2. Ишлар ва хизматларнинг ишлаб чиқариш таннархини ташкил этувчи харажатлар иқтисодий таркибига қараб қуйидаги қисмлар бўйича гуруҳланади:

ишлаб чиқариш билан боғлиқ моддий харажатлар;

ишлаб чиқариш билан боғлиқ меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари;

ишлаб чиқаришга тааллуқли ижтимоий суғуртага ажратмалар;
ишлаб чиқариш билан боғлиқ асосий фондлар ва номоддий активлар амортизацияси;

ишлаб чиқариш билан боғлиқ бошқа харажатлар.

3. Ишлаб чиқариладиган ва сотиладиган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқариш ҳамда тўлаш тартиби тўғрисидаги йўриқномага мувофиқ (29.12.1997 да 383-сон билан рўйхатга олинган, Норматив ҳужжатлар бюллетени, 1998 йил, 3-сони, 1999 йил, 8-сони, 2000 йил, 3-сони, 2001 йил, 1, 2-сонлари) ҳақини аҳолининг ўзи тўлайдиган уй-жой фондидан фойдаланиш ва сақлаш, санитария жиҳатидан тозалашга, лифт хўжалиги, ҳамма фойдаланадиган антенналар ўрнатиш хўжалигига оид хизматлар қўшилган қиймат солиғидан озод этилади.

Ушбу имтиёз фуқаролар номидан иш кўрадиган ва аҳолига кўрсатган хизматлари учун юқорида келтирилган хўжаликлар билан ҳисоб-китоб қиладиган уй-жойдан фойдаланиш бошқармалари (УФБ) ёки уй-жой мулкдорлари ширкатларига ҳам татбиқ этилади.

Қўшилган қиймат солиғидан озод этилган уй-жойдан фойдаланиш корхоналари моддий ресурслар (ишлар, хизматлар)ни қўшилган қиймат солиғи билан сотиб олади. Сотиб олинган моддий ресурслар (ишлар, хизматлар)га солинадиган қўшилган қиймат солиғи ишлаб чиқариш харажатларига киритилади.

Пудрат усулида амалга оширилувчи жорий ва мукаммал таъмирлаш харажатлари уй-жойдан фойдаланиш ташкилотларининг харажатларида қўшилган қиймат солиғисиз ҳисобга олинади.

Ишлаб чиқариш билан боғлиқ моддий харажатлар таркиби қуйидагича шакллантирилади:

1. Ишлаб чиқариш билан боғлиқ моддий харажатларга қуйидагилар киради:

а) уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш ишларини бажаришда, хизматлар кўрсатишда зарур бўладиган, четдан сотиб олинadиган материаллар.

Таннархни хомчўт калкуляциялашда моддий харажатлар материаллар сарфлашнинг белгиланган меъёрлари бўйича ҳисобга олинади;

б) уй жой фондини яхши ҳолатда сақлаш ва таъмирлаш учун ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш жараёнида фойдаланиладиган, сотиб олинadиган материаллар, шунингдек ускуналарни тузатиш учун еҳтиёт қисмлар, асосий фондларга кирмайдиган асбоб ускуналар, мосламалар, анжомлар ва бошқа меҳнат воситаларининг ескириши, жомакор ҳамда ўзга арзонбаҳо буюмларнинг ескириши;

в) мазкур хўжалик юритувчи субъектда кейинчалик монтаж қилинадиган ёки қўшимча ишловдан ўтказиладиган сотиб олинувчи бутлаш буюмлари ва ярим тайёр маҳсулотлар;

г) четдан харид қилинадиган ёқилғининг барча турлари;

д) хўжалик юритувчи субъектларнинг транспорти билан амалга оширилувчи, ишлаб чиқаришга кўрсатиладиган транспорт хизматлари;

е) сотиб олинadиган энергиянинг ҳамма турлари (уй-жой фондининг фойдаланадиган жойларини ёритиш, лифт хўжалиги ҳамда уй хўжалигининг ускуналари ишлашини таъминлаш учун электрэнергияси), иситиш қурилмаларини ювиб тозалаш ва иситиш мавсумига тайёрлаш учун фойдаланиладиган сув;

ж) чет юридик ва жисмоний шахслар томонидан амалга ошириладиган, ишлаб чиқариш билан боғлиқ иш ҳамда хизматлар (кўчадаги ифлосликларни олиб кэтиш, кўр квартирали уйларнинг ертўлаларига кимёвий ишлов бериш, уй-жой фондини мукамал таъмирлаш ва б.);

2. “Моддий харажатлар” қисмида акс еттирилувчи моддий ресурслар қиймати харид нархларидан, шу жумладан бартер битимларидаги нархлардан, қўшимча нархлар(устамалар)дан, таъминловчи, ташқи иқтисодий ташкилотларга тўланадиган воситачилик ҳақидан, товар

биржалари хизматлари, шу жумладан брокерлик хизматлари қийматидан, божхона божларидан, чет юридик шахслар томонидан амалга оширилувчи ташиш, сақлаш ва йетказиб бериш ҳақидан ташкил топади.

Ишлаб чиқариш билан боғлиқ меҳнатга ҳақ тўлаш харажатларига:

1. Ишлаб чиқариш билан боғлиқ меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари уй-жой фондини сақлаш ва хизмат кўрсатишда қатнашувчи ишлаб чиқариш ходимлари (кўча тозаловчилар, фаррошлар, ахлат камералари ва ахлат қувурларини тозаловчилар, таъмирловчилар бригадаларининг ишчилари, лифтёрлар ҳамда лифтларга дисретчерлик хизматларини кўрсатувчи операторлар, режа асосида-олдини олиш мақсадида жорий таъмирловчи ишчилар, чақириқларга кўра носозликлар ва ишдан чиқишларни бартараф этувчи ишчилар, юкчилар ва ҳоказо) меҳнатига ҳақ тўлаш билан боғлиқ харажатлардир.

2. Ишлаб чиқариш билан боғлиқ амалда бажарилган иш учун ишбай нархлар, тариф ставкалари, лавозим маошларидан келиб чиққан ҳолда, корхонада қабул қилинган меҳнатга ҳақ тўлаш шакллари ва тизимларига мувофиқ ҳолда ҳисоблаб чиқилиб ёзилган иш ҳақи, шунингдек бажарилган ишни ҳисобга олишга оид бирламчи ҳужжатларда кўзда тутилган рағбатлантирувчи тўловлар;

Иш тартиби ва меҳнат шароити билан боғлиқ бўлган товон тарзидаги тўловлар, шу жумладан:

а) бир йўла бир неча касбда ишлаганлик, хизмат кўрсатиш соҳаларини кэнгайтирганлик учун устамалар;

б) оғир, зарарли меҳнат шароитида ишлаганлик учун устамалар, хусусан:

-механизациялаштирилган асбоблар ёрдамида тош, бетон ҳамда темир-бетон конструкцияларда тешиқлар, ариқчалар, токчалар ва шу кабилар очадиган ишчиларга тўланадиган устамалар;

-юзага қоришмани дастаки усулда чарлаб ва ишқалаб сувайдиган, бетон юзаларни дастаки усулда ёки пневматик асбоблар ёрдамида ўядиган сувоқчиларга тўланадиган устамалар;

в) сувсиз, баланд тоғли, чўл жойларда ишлаганлик учун амалдаги қонун ҳужжатларига биноан, шу жумладан меҳнатга ҳақ тўлашни ҳудудий тартибга солиш коэффициентлари асосида амалга ошириладиган тўловлар;

г) ишланмаган вақт учун тўланадиган ҳақ, яъни:

-амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ навбатдаги (ҳар йилги) ва қўшимча таътиллarga тўланадиган ҳақ, фойдаланилмаган навбатдаги (ҳар йилги) ҳамда қўшимча таътиллари учун тўланадиган ҳақ, ўсмирларнинг имтиёзли соатлари, болани боқиш учун онанинг ишидаги танаффусларга, шунингдек тиббий кўриклардан ўтиш билан боғлиқ вақтга тўланадиган ҳақ;

-донор ходимларга текширувдан ўтган, қон торширилган кунлар ва ҳар бир қон торширилган кундан кейин бериладиган дам олиш кунлари учун тўланадиган ҳақ;

-давлат олдидagi бурчларни бажарганлик (ҳарбий йиғинлар, фавқулодда вазиятлар туфайли йиғинлар ва ҳоказо) учун тўланадиган меҳнат ҳақи.

3. Ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этувчи ходимларнинг меҳнатига ҳақ тўлаш фондига белгиланган тартибда киритиладиган тўловларнинг бошқа турлари киради.

Ишлаб чиқаришга алоқадор ижтимоий суғуртага ажратмалар таркибига қонун ҳужжатларида белгиланган меъёрлар бўйича, меҳнатга ҳақ тўлаш фондига мажбурий тартибдаги ижтимоий ажратмаларга ҳисобланган харажатларни ўз ичига олади.

1.2. ХУЖМШнинг уй-жой maidонига қилинадиган фойдаланиш харажатлари қийматини аниқлаш тартиби

Турар жой хонаси умумий maidонининг 1 м²ини сақлаш ва ундан фойдаланиш харажатлари хусусий уй-жой мулкдорлари ширкати томонидан йиғилиб, ушбу маблағлар ширкат даромадларининг асосий қисмини ташкил этади. Уй-жой мулкдорларидан ундириладиган тўлов ширкатнинг умумий йиғилиши қарорига асосан тасдиқланган даромадлар ва харажатлар сметаси асосида шакллантирилиб, унинг йиғиндиси сметанинг даромад қисмида кўрсатилган тушумлари миқдорини ҳосил қилади.

Турар жой хонаси умумий maidонининг 1 кв.м maidонини сақлаш ва фойдаланиш билан боғлиқ тўловларни ҳисоблашда Ўзбекистон Республикаси «Ўзкоммунхизмат» агентлигининг 2004 йил 9-августдаги 86-сонли буйруғи билан тасдиқланган «Уй-жой мулкдорлари ширкатлари учун фойдаланиладиган 1 м² maidонга қилинадиган фойдаланиш харажатлари миқдорини аниқлаш юзасидан услубий тавсиялар» асос бўлиб ҳисобланади.

Хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатининг турар жой хонасидан фойдаланиш харажатлари сметасига киритиладиган харажатлар қуйидаги уч қисмга кўра гуруҳланади:

а) ишлаб чиқариш харажатлари, улар қуйидаги беш гуруҳдан иборат харажатларни ўз ичига олади:

- ишлаб чиқариш билан боғлиқ моддий харажатлар;
- ишлаб чиқаришга оид меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари;
- ишлаб чиқаришга тааллуқли ижтимоий суғуртага ажратмалар;
- ишлаб чиқариш билан боғлиқ асосий воситалар амортизацияси;
- ишлаб чиқариш билан боғлиқ харажатлар.

б) давр харажатлари:

- бошқарув харажатлари (раис, бошқарув аъзолари, бухгалтер);
- бошқа операцион харажатлар ва зарарлар.

в) молиявий фаолиятга доир харажатлар;

- қисқа муддатли ва узоқ муддатли кредитлар бўйича хизмат кўрсатиш харажатлари.

Турар жой хонаси умумий майдонининг 1 м² ини сақлаш ва таъмирлаш тарифларини ҳисоблаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Турар жой фондини сақлаш ва таъмирлаш тарифини аниқлаш учун таъмирлаш-фойдаланиш хизматларининг меъёрий таннархи бошланғич асос сифатида олинади.

Тариф миқдорини белгилаш учун хусусий уй-жой мулкдорлари ширкати муайян ҳисобот даврида уй-жой фондининг фойдаланиладиган жами майдони бўйича оладиган даромадларини аниқлаши лозим. Бу даромадлар таркиби хизматларнинг ишлаб чиқариш таннархи (энергия манбалари, материалларнинг нархи, лавозим маошлари ва шу кабилар ўзгариши инобатга олинади) ҳамда режалаштирилган фойдадан ташкил топади. Бунда хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатининг харажатларини қорлаш учун белгиланган тартибда йўналтириладиган бошқа даромад манбалари чиқариб ташланади. Тариф T қдори қуйидаги формула билан ҳисобланади:

$$T = \frac{(S + \Phi) - Q}{N} \cdot S_o'm$$

Бунда: T - турар жой хонаси умумий майдонининг 1 м² ини сақлаш таъмирлаш ҳақи (тариф);

S - хизматларнинг ишлаб чиқариш таннархи;

Φ - уй-жой фондидан фойдаланиш корхонаси (хусусий уй-жой мулкдорлари ширкати) фойда кўриб ишлаши учун зарур бўлган фойда (давр харажатлари ва молиявий фаолиятга доир харажатлар);

Q - уй-жой фондидан фойдаланиш ташкилотларининг харажатларини қорлаш учун белгиланган тартибда йўналтириладиган бошқа даромад манбалари. Мазкур даромад таркибига уй-жой фондига хизмат кўрсатиш

учун фуқаролар томонидан тўланадиган маблағлар ҳисобга олинмайди ва унинг таркибига қуйидагилар киради:

- Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ фуқароларнинг айрим тоифаларига уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш ҳақида имтиёзлар берилгани муносабати билан даромаднинг камомадини бюджетдан қорлаш учун ажратилган маблағлар;

- коммунал хизматларни сотиб даромад оладиган корхоналарга бинолар ичидаги сувқувур, оковақувур, иссиқлик ва электр тармоқлари ҳамда қурилмаларга техник хизмат кўрсатиш бўйича келиб тушадиган қорлама маблағлари;

- турар жой биноларидаги ижарага олинган нотурар жой хоналари ижарачиларидан келишилган тарифларда, аммо ширкат аъзолари учун белгиланган фойдаланиш харажатлари тарифидан кам бўлмаган тарифларда ундириладиган йиғимлар;

- уй-жой мулкдорлари ширкати ҳудудида жойлашган спорт-соғломлаштириш марказларидан руллик хизмат кўрсатиш асосида фойдаланувчилардан келиб тушадиган маблағлар;

- бюджетдан ташқари маблағлар ва бошқа манбалардан келган маблағлар, жумладан амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳомийлар томонидан ажратиладиган маблағлар;

- коммунал хизматлар кўрсатувчи корхоналардан хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатларига келиб тушадиган ажратмалар. Бу маблағлар режалаштирилган аҳоли тўловлари тушуми 75 фоиздан ортиқ ҳажмда бажарилганда 7% миқдорида ва 100% бажарилган тақдирда 15% миқдорида ажратилади ҳамда хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатига бириктирилган уйларни таъмирлаш ва ҳудудларни ободонлаштиришга йўналтирилади;

- хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатларига қаршли ҳудуддаги фуқаролар томонидан ўрнатилган шахсий автомобил гаражлари ва бошқа иморатлар эгаларидан олинадиган фойдаланиш харажатлари;

- уйларни мукамал таъмирлаш учун маҳаллий бюджетдан ажратилган маблағлар;

N – ширкатга тегишли уй-жой фондининг фойдаланиладиган умумий майдони (нотураржой фонди сифатида ижарага бериладиган майдон бу ҳисобга кирмайди).

Мазкур коэффициентлар уй-жойнинг тури, истеъмол сифатлари ва бошқа маҳаллий шароитга боғлиқ равишда ўзгартирилиши мумкин.

Истеъмол сифатлари ҳар хил бўлган турар жой уйларида тураржой харажатлари тарифларни аниқлаш учун, аввало турар жой уйлари учун асос қилиб олинadиган тарифни аниқлаш ва умумий майдоннинг 1 кв.м сатҳини тарифи миқдорига тузатиш киритиш (ўзгартириш) учун мазкур коэффициентларни қўллаш лозим.

Берилган маълумотларга асосан уйнинг 1 кв.м сатҳи учун тарифи миқдорини (T) аниқлаймиз:

$$T = \frac{(S + qF - Q)}{N} = \frac{(300 + 100) - 120}{5675} = \frac{280}{5675} = 49,33 \text{ so'm}$$

1.3. Аҳолининг коммунал хизматлардан фойдаланиш меъёрлари ва уларни ҳисоблаш услуби

Уй-жой коммунал хужалиги соҳасида олиб борилаётган ислохотлар бугунги кунда давлатимиз ижтимоий ва иқтисодий сиёсатининг устувор ёналишларидан бири бўлиб қолмоқда. Коммунал хўжалигини ислоҳ қилиш жараёнида соҳада эркин бозор муносабатларига асосланган иқтисодий механизмни шакллантириш бўйича 1990-2001 йиллар давомида меъёрий-ҳуқуқий жиҳатдан ва хўжалик юритишнинг янги механизмларини синовдан ўтказиш бўйича йетарли даражада катта ҳажмдаги ишлар бажарилди. Иқтисодиётнинг ушбу соҳасидаги ўзгаришларнинг асосий мақсадлари соҳада бозор тамойилларига ўтишнинг зарур шарт-шароитларини яратиш, истеъмолчи ва хизмат кўрсатувчилар ўртасида шартномавий муносабатларни

шакллантиришга қаратилган. Коммунал хизматлар қийматини соҳада кўрсатилаётган хизматларнинг сифатини кафолатланган ҳолда улар таннархини ташкил этувчи реал сарф-харажатлар асосида шаклланишига еришиш соҳа олдида турган муҳим иқтисодий вазифа ҳисобланади. Ушбу вазифани амалга оширишда мамлакатимизда бозор иқтисодиётига ўтишнинг ўзига хос хусусиятидан келиб чиқиб, ижтимоий ҳимоя тамойилларига амал қилган ҳолда, коммунал тўловлар миқдорини аниқлашда фуқароларнинг кам даромадли тоифаларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш масаласига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Уй-жой коммунал хўжалиги соҳасидаги муносабатларни эркин бозор тамойиллари асосида тартибга солиш ва реал харажатлар жамланмасидан иборат бўлган, ҳар томонлама мукаммал меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга асосланган баҳони шакллантириш механизмини яратиш қуйидагиларни таъминлайди:

- фуқароларга уларнинг эҳтиёжлари ва молиявий имкониятларига кўра уй-жой қуриш, уни хусусий мулк қилиб сотиб олиш, ижарага олиш (аҳолига келгуси сарф-харажатларини инобатга олган ҳолда уй-жой қуриш, уй-жойни сотиб олиш, аҳолининг кам таъминланган қатламларига ижара шартномалари асосида уй-жойни ижарага олиш ва ҳоказо);

- фуқароларнинг уй-жой фондига кўрсатилаётган хизматлар сифатини кафолатлаш (уй-жой фондлари техник ҳолатларига хизмат кўрсатишнинг давлат стандартларини белгилаш, санитария, экологик ва ёнғин хавфсизлиги қоидаларига риоя қилинишини таъминлаш ҳамда уларни назорат қилиш);

- коммунал хизматларга бўлган зарур эҳтиёжларнинг кондирилиши ва уларни истеъмол қилиш хавфсизлиги (коммунал хизматларни истеъмол қилиш меъёрларини, улар сифати андозаларини ва фойдаланиш қоидаларини белгилаш);

- кам даромадли оилаларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш;

- уй-жой, коммунал хизматлар бозорининг ривожланиши ва эркин шартномавий муносабатларни жорий этиш учун шарт-шароитлар яратиш;
- коммунал хўжалиги соҳасидаги табиий моноролиялар хизматлари нархларини тартибга солиш ва нарх-навони асоссиз ўсиб кетишининг олдини олиш ва бошқалар.

Коммунал хизматлардан фойдаланиш меъёрларини ишлаб чиқиш аҳолининг эҳтиёжларини қондириш учун уларга кўрсатилаётган коммунал хизматлар ҳажмини белгилаш ва кўрсатилаётган хизматлар баҳосини шакллантириш имконини беради.

Меъёрлар аҳолини хизматлардан фойдаланишнинг энг кам, аммо ҳаёт фаолиятини таъминлашга йетарли миқдордаги ҳажмидан ташкил топади ва улар минимал талабларни қондириш учун зарур бўлган тегишли сифатдаги хизматларнинг моддий манбаи қуйида келтирилган миқдорлари билан ўлчанади:

-иситиш - 1 м^2 турар жой майдонига сарфланадиган Γ кал ҳисобидаги иссиқлик энергияси;

-совуқ ва иссиқ сув - бир суткада (ойда) 1 киши ҳисобига сарфланган сув, литр ҳисобида;

-табиий газ - бир ойда 1 киши ҳисобига сарфланган газ м^3 ҳисобида;

-табиий газ билан ички тартибда иситиш - иситиладиган хонанинг 1 м^3 ҳажмига м^3 ҳисобида;

-овқат тайёрлаш учун суюлтирилган газ - бир ойда 1 кишига кг ҳисобида ўлчанади.

Уй-жой хўжалигида ижтимоий - иқтисодий имкониятларнинг ўсиш суратига, демографик характердаги ўзгаришларга, ресурсларни тежаш борасида амалга ошириладиган чора - тадбирларга қараб меъёрларнинг миқдорий кўрсаткичлари ўзгариб (ортиши ёки камайиши) туради. Республика миқёсида тасдиқланган меъёрлар коммунал хизматларни кўрсатувчиларнинг ёки истеъмолчиларнинг таклифларига биноан, аммо камида бир йилда бир марта қайта кўриб чиқилиши мумкин.

Меъёрлар миқдори муайян маҳаллий шароитни инобатга олиб аниқланади. Маҳаллий шароитга иқлим, иқтисодий шарт-шароит, уй-жой фондининг шинамлилик ва қулайликлари, муҳандислик тизимининг ҳолати ва бошқа коммунал кўрсаткичлар киради. Шунинг учун коммунал хизматлардан фойдаланиш меъёрларини (газдан фойдаланиш меъёри бунга крмайди) жойлардаги маҳаллий ҳокимиятлар, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кэнгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари томонидан тасдиқланади. Аҳоли учун газ истеъмоли меъёрларини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тасдиқлайди.

II Боб. Уй-жой хўжалигида сув истеъмоли меъёри, иссиқлик энергияси истеъмоли, табиий газ таъминоти меъёрларини аниқлаш

2.1. Уй-жой хўжалигида сув истеъмоли меъёрини аниқлаш услуги

Уй-жой хўжалигида сувни истеъмол қилиш (ишлатиш) меъёрлари коммунал хўжалигида сувга бўлган амалдаги эҳтиёжни ҳисоблаш, сув таъминоти харажатларини шакллантириш ва коммунал хўжалигида сув таъминотини ташкил этиш учун хизмат қилади. Уй-жой хўжалигида сув сарфи аҳолининг физиологик, санитар-гигиена, хўжалик эҳтиёжларини қаноатлантириш билан боғлиқ хонадон ичидаги сув сарфини, шунингдек, уй-жой фондидан фойдаланишни таъминлаш билан боғлиқ хонадонлардаги сув сарфидан ташқари сарфларни ҳамда сув таъминоти тизимдаги ички сантехника ускуналарининг техник меъёрга мувофиқ рухсат этилган миқдорда чекланган сув йўқотишини ўз ичига олади.

Хонадон ичидаги сув сарфининг энг кам миқдори – коммунал хўжалигида фойдаланиладиган иқтисодий категория бўлиб, ундан уй-жой хўжалигида фойдаланишнинг энг кўр учрайдиган асосий турлари ҳисобланиб, у истеъмол қилиш, овқат тайёрлаш, ювиниш, кир ювиш ва уйларнинг тозалигини таъминлаш ва бошқа хонадондаги еҳтиёжларни қондириш мақсадида сарфланадиган сув миқдори йиғиндисидан ташкил топади.

Тураржой биноларига сув йеткизиб бериш тизими аҳоли яшайдиган ҳудуднинг ҳамда алоҳида бинонинг, ободонлаштирилганлик даражасига ва энг аввало, аҳолига коммунал-маиший хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланганлик даражаси ҳамда табиий-иқлим шароитига боғлиқ. Турар жой биноларидаги сув сарфи сувнинг сарфланиш моҳиятидан келиб чиқиб бир неча таркибий гуруҳларга бўлинади:

Биринчи гуруҳга сувнинг фойдали сарфи кўрсаткичлари киради;

Сув истеъмолининг иккинчи гуруҳ таркибий кўрсаткичларини сувдан нооқилона фойдаланиш ҳисобидан юзага келувчи сарф-харажатлар ташкил этиб, у сув таъминоти тизимида таъминланиши зарур бўлган босимнинг меъёрдан ошиб кетиши оқибатида юзага келади;

Сув сарфининг учинчи гуруҳини тураржой биноларининг сув таъминоти тизимида фойдаланиладиган ювиш бакчалари ва бошқа сув таъминоти сантехника жиҳозларидан сув сизиши оқибатида келиб чиқадиган йўқотишлар ташкил этади.

Аҳолининг сув истеъмол қилиш меъёрлари мониторинг асосида ҳар бир бино бўйича алоҳида, унинг ободонлаштирилганлик, қулай ва шинамлик даражаси, бинонинг қаватлари сони ва аҳоли зичлигига қараб аниқланади. Хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатида тураржой бинолари сони кам бўлганлиги учун ҳар бир тураржой биноси учун сув сарфи меъёрини алоҳида ҳисоблаш ҳамда сувдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича чоралар кўриш имконияти мавжуд.

Сувнинг истеъмол қилиш меъёрларни сув таъминоти корхоналари, сувдан фойдаланиш бўйича маъсул ташкилотлар ва истеъмолчилар ҳамкорликда ишлаб чиқади.

Худудда сув сарфи меъёрини аниқлаш учун мониторинг ўтказилиши лозим бўлган ободонлаштирилганлик даражаси бир хил тураржой биноларининг умумий сони 30 тадан кам бўлмаслиги лозим. Бунга сабаб ҳар бир кўрсаткични аниқлаш учун шу кўрсаткични аниқлаш мақсадида ўрганиладиган манбалар сони ўнтадан кам бўлмаслиги лозим. Агар, аҳоли яшайдиган худуддаги ободонлаштириш даражаси бир хил биноларнинг умумий сони 30 тадан кам бўлса ўлчаш ишлари шу худуддаги ҳамма биноларда амалга оширилмоғи лозим.

Ўлчаш ишларини олиб бориш учун танлаб олинган биноларда сув таъминотида узилишлар бўлмаслиги, уларда тегишли калибрлардаги сув сарфини ҳисобга олиш асбоблари ўрнатилган бўлиши керак. Сув таъминоти

тизимида ўрнатилган калибрнинг мослиги тунги сув сарфи бўйича текширилиши мумкин.

Аҳолининг уй-жой хўжалигида сувни оқилона истеъмол қилиш даражаси уй ичидаги сув таъминоти қувурларидан амалда сарф бўлаётган сувни, сув таъминоти тизимида сувни кириш жойларида ўрнатилган сув сарфини ўлчаш асбобининг кўрсаткичлари бўйича батафсил ўрганиш ва таҳлил қилиш йўли билан аниқланади.

Тураржой биноларида сув истеъмоли ҳажмининг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, иш кунлари, дам олиш кунлари ҳамда йилнинг турли мавсумларида аҳолининг уй-жой хўжалигида сув ишлатилишида катта тафовут ҳосил бўлади. Шу сабабли ўлчаш ишлари йилнинг турли мавсумларида бир ой мобайнида узлуксиз, бино (бинолар)даги сув қувурларининг кириш тармоқларидаги сув ўлчаш узэлларида ишлаб турган сувни ҳисобга олиш асбобларига ўрнатилган исталган турдаги ўзи қайд қилувчи асбоблар (счётчиклар) ёрдамида амалга оширилади.

Мониторинг жараёнида сув истеъмоли ҳажмига таъсир кўрсатувчи уч омил: тунги сув сарфи, сувни самарали босим остида таъминланиши ва аҳоли зичлигининг сув истеъмолига таъсири баҳоланади.

Ҳар бир мониторинг ўтказиш учун танлаб олинган бино бўйича олинган маълумотлар тўрланиб, жадвал кўринишида бир тизимга келтирилади.

Нормативлар - ҳаёт фаолиятини таъминлаш учун аҳоли томонидан хизматлардан фойдаланишнинг энг кам даражаси турлича қулайликдаги ва тирдаги уй-жой фонди учун ишлаб чиқилади. Булар уй-жойнинг умумий майдони доирасида аҳоли учун зарур бўлган коммунал хизматлардан фойдаланишнинг жорий даврдаги энг кам ҳажмини тавсифловчи кўрсаткичлар гуруҳи бўлиб ҳисобланади.

Нормативлар даражаси ўзгарувчан миқдор бўлиб, ижтимоий-иқтисодий вазиятга, демографик тусдаги ўзгаришларга боғлиқ бўлади ва вақти-вақти билан, бироқ ҳар чоракда кўри билан бир марта қайта кўриб чиқилиши керак.

Даврий нормативлар миқдори Қорақалроғистон Республикаси Вазирлар Кэнгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари томонидан ишлаб чиқилади ва тасдиқланади.

Сув истеъмол қилиш нормативи аҳолининг физиологик, санитария-гигиеник, хўжалик эҳтиёжларини қондириш билан боғлиқ бўлган квартира ички сув сарфлари, шунингдек, уй-жой фонди доирасида квартирадан ташқаридаги сув сарфлари ва ички санитария-техника асбоб-ускуналари тизимларида исроф бўладиган сув миқдори.

Сув истеъмол қилиш нормативи турмушда сувдан фойдаланишнинг куйидаги асосий турлари бўйича бир кишига литр/сутка ҳисобидаги сув сарфидан шаклланади (тахминий маълумотлар):

2.1-жадвал. Хонадонда сувдан фойдаланишнинг асосий турлари

кир ювиш, душ, ванна	98,4 л/сутка
кунлик туалет (ювиниш, оёқни ювиш)	28 л/сутка
овқат тайёрлаш ва ичимлик сифатида фойдаланиш	10 л/сутка

рол ювиш ва намиқтириб артиш	12 л/сутка
унитазларни ювиш	32 л/сутка
идиш-товоқ ювиш	10 л/сутка
ҳисобга олинмаган сарфлар	19,6 л/сутка
сантехника асбобларида исроф бўлиш	60 л/сутка
Жами:	270 л/сутка

Истеъмол қилинадиган сув миқдори Қорақалроғистон Республикаси Вазирлар Кэнгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари томонидан тасдиқланган сув истеъмол қилиш нормалари бўйича, квартира сув ўлчагичлари мавжуд бўлган тақдирда эса уларнинг кўрсаткичлари бўйича аниқланади.

2.3-жадвал. Ўзбекистон Республикаси уй-жой фондида аҳолининг хўжалик-ичимлик сув эҳтиёжлари учун сув истеъмол қилишнинг нормативлари

Турар жойларнинг санитария-техник жиҳозланганлик даражаси		1 сутка 1 киши ҳисобига умумий сув сарфи нормаси (л/сутка)	Бир ойда бир киши ҳисобига сув истеъмол қилиш нормативи (куб м/ой)
1.	Водорровод, канализация ўтказилган, ваннали, марказий иссиқ сув таъминотида уланган турар жойлар	270	8,2
2.	Канализация ўтказилган уйларда ички водорровод ва раковина мойкаси	117	3,5
3.	Ўшанинг ўзи, раковина ва унитазли	147	4,4

4.	Ўшанинг ўзи, раковина, ванна (ҳаммом) ёки душли, маҳаллий сув иситиш приборлари бўлган турар жойлар	203	6,1
5.	Ўшанинг ўзи, раковина, унитаз, ванна (ҳаммом) ёки душли, маҳаллий сув иситиш приборлари бўлган турар жойлар	233	7,0
6.	Марказий иссиқ сув таъминотига уланган, канализация ўтказилган, юз-қўл ювгич, мойка, кирхонаси бўлган ётоқхоналарда (йўлакли тизим)	140	4,2
7.	Марказий иссиқ сув таъминотига уланган, канализация ўтказилган, юз-қўл ювгич, мойка, умумий душли ётоқхоналарда (секциялар)	230	6,9
8.	Ҳовлидаги колонка (крандан сув олинадиган уйлар)	77	2,3
9.	Ўшанинг ўзи, ювиладиган ҳожатхонали	127	3,8
10.	Ички водорроводли, раковинали, мойкали уйлар	100	3,0
11.	Ўшанинг ўзи, унитазли	150	4,5
12.	Маҳаллий сув иситиш приборлари бўлган ички водорроводли, раковина, мойка, ванна (ҳаммом) ёки душли уйлар	177	5,3
13.	Ўшанинг ўзи, унитазли	227	6,9

Юқорида келтирилган нормативлар асосида ўтказилган мониторинглар натижасига кўра ҳозирги кунда (2009 йил апрел ҳолатида) Тошкент шаҳрида тураржой биноларида аҳоли жон бошига сарфланадиган сув меъёри 330 литрни ташкил етмоқда. Жадвал маълумоти асосида сувдан фойдаланиш бўйича тўлов қиймати амалда қўлланилмоқда

7.4.2. Оқова сувни четлаштириш хизматидан фойдаланиш меъёрлари

Оқовасув қузури хизматидан фойдаланиш меъёрлари бир яшовчи ҳисобига тўғри келадиган суткалик ўртача оқова сувлар миқдори билан ўлчанади.

Оқова сувларни суткалик ўртача сув четлатиш меъёрлари тажриба ўтказиб аниқланади ва уйларнинг қулай-шинамлиқ даражасига, шунингдек иқлим, санитария-гигиена ва бошқа маҳаллий шароитга қараб аниқланади.

Аҳоли яшайдиган жойларнинг сув четлатиш меъёрларини аниқлашда совуқ ва иссиқ сув билан таъминлаш меъёрлари асос қилиб олинади.

Турар жой биноларининг оқова сувларини суткалик ўртача (бир йил учун) сув истеъмолига (суғоришга сув сарфи ҳисобга олинмайди) тэнг қилиб олинади.

Сувни четлатиш меъёрларини овқат тайёрлаш хона ва ҳудудларни тозалаш, дов-дарахтларни суғориш ва бошқа ишларда йўқоладиган, оқовақувурга тушмайдиган бир кишига тэнг сув сарфини, бундан ташқари, аҳоли томонидан сув таъминотидаги сув истеъмоли меъёрларининг тахминан 30% ига тэнг миқдорда истеъмол қилинадиган иссиқ сувни чиқариб ташлаган ҳолда сув истеъмоли меъёри даражасида қабул қилиш лозим.

Суткасига (ойига) 1 киши ҳисобига сувни четлатиш меъёрлари (m^3 да) уйларнинг санитария техникаси билан жиҳозланганлик даражасига қараб табақалаштирилган тарзда белгиланади. Сувни четлатиш меъёрларини табақаланиши уйларнинг санитария техникаси билан жиҳозланганлик даражасига қараб, сув истеъмол қилиш меъёрларининг табақаланиши билан бир хилда бўлади ва у юқоридаги жадвалда келтирилган.

2.2. Уй-жой хўжалигида иссиқлик энергияси истеъмоли меъёрини аниқлаш услуги

Иссиқлик истеъмоли меъёрлари қулай-шинам уй-жой фондини иситиш ва иссиқ сув билан таъминлаш учун зарур бўладиган иссиқлик энергияси миқдори ҳисобидан аниқланади.

Иситишга ишлатилаётган иссиқлик энергияси меъёрлари даражаси коммунал хизматлар кўрсатиш қоидаларида назарда тутилган, уйлар ичидаги турли хоналарнинг ҳарорат режимини, иссиқ сув истеъмоли меъёрлари эса аҳолининг санитария-гигиена талаблари қаноатлантирилишини таъминламоғи лозим.

Иссиқлик энергияси ва иссиқ сув истеъмоли меъёрлари иқлим шароитига, уйларнинг тури ва қурилиш тузилмасига боғлиқ бўлиб, Қорақалроғистон Республикаси Вазирлар Кэнгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари томонидан тасдиқланади.

Иссиқлик истеъмоли меъёрларини аниқлаш учун сув истеъмолини аниқлаш мониторингига ўхшаш мониторинг ўтказилади.

Иситиш мавсумининг назорат қилинадиган даврида (камида бир ой) иссиқлик истеъмоли меъёрларини ҳисоблаш ишлари битта марказий иссиқлик рунктидан (МИР) хизмат кўрсатиладиган уйлар гуруҳи учун амалга оширилади. Бунда тураржой биноларининг иситиладиган ҳажми, шу биноларда яшовчилар сони, иссиқ сув таъминоти тизимининг ҳисоблаб торилган қуввати ва амалдаги иқлимий шароит ҳақидаги маълумотлардан фойдаланилади.

Назорат қилинаётган вақт ичида биноларнинг амалдаги иссиқлик истеъмоли уйга кириш тармоғига ўрнатилган иссиқлик ўлчагичларининг кўрсатишлари бўйича аниқланади. Мониторинг ўтказишдан олдин иситиш тизимлари даҳалар ичидаги иссиқлик тармоқлари, якка тартибдаги иссиқлик рунктлари, бинолардаги иссиқлик ўтказмайдиган қорлама (изоляция),

уларнинг тўсиқ конструктсиялари (деворлар, деразалар, рартўсинлар), кириш ешиклари ва зина хоналари яхшилаб созланмоғи лозим.

Бинони бир ойда иситиш учун ишлатиладиган иссиқлик меъёрларини ҳисоблаб торишда ушбу формуладан фойдаланамиз:

$$K_{ой} = K_i^s \times \frac{t_{ich} - t_{tash}^{oy}}{t_{ich} - t_{tash}^{xt}} \times n \times 24(soat)$$

бу ерда: Q_i^s - бинони иситиш учун бир соатда сарфланадиган иссиқлик (Гкал/соат).

t_{ich} - хоналар ичидаги ҳаво ҳарорати, $^{\circ}C$;

t_{tash}^{oy} - ташқи ҳавонинг ўртача ҳарорати, $^{\circ}C$;

t_{tash}^{xt} - ташқи ҳавонинг ҳисобига ториладиган ойлик ҳарорати, $^{\circ}C$;

n - ойдаги суткалар сони;

24 - суткадаги соатлар миқдори.

Мисол: Турар жой биносини иситишга иссиқлик истеъмоли иссиқлик ўлчагичларининг кўрсатишларига кўра иситиш мавсумининг ойлари бўйича қуйидагиларни ташкил етди (Гкал/м³):

Январ - 804537,792;

Феврал - 41900,095;

Март - 588927,664;

Ноябр - 658916,452;

Декабр -710675,05;

Жами: - 3404051,052.

1. Иситиладиган 1 м² майдонни бир йил мобайнида иситилиш солиштирма иссиқлик истеъмолини ушбу формула орқали аниқлаймиз:

$$Q_{sol}^{oy} (isitish.mavsumi) = \frac{Q_{yil}}{S_{umum}} = \frac{3404951,052}{23494400,25} = 0,144926 Gkal.m^2$$

бу ерда: Q_{yil} - йиллик иссиқлик истеъмоли иситиш мавсуми мобайнида тураржой биносини иситишга - 3404951, 052 Гкал;

S_{umum} - иситиладиган уйларнинг умумий майдони - 234494400.25 м²;

n - иситиш мавсуми – 5 ой.

2. Иситиш мавсумининг бир ойда 1м² майдони иситишга солиштирма иссиқлик истеъмолини қуйидаги формула билан торамиз:

$$Q_{sol}^{oy} = \frac{Q_{sol}^{yil}}{n} = \frac{0.144926}{5} = 0.028985 Gkal / m^2 oy$$

Тўловнинг йил мобайнида бир текис тақсимланишини таъминлаш мақсадида бир ойда 1 м² майдонни иситишга солиштирма иссиқлик истеъмоли ушбу формуладан аниқланади:

$$Q_{sol}^{oy} = \frac{Q_{sol}^{yil}}{12} = \frac{0.144926}{12} = 0.012077 Gkal / m^2 oy$$

бу ерда 12 - йилдаги ойлар сони.

Мисол: бир нафар яшовчини иссиқлик билан таъминлаш учун ойлик солиштирма иссиқлик истеъмолини аниқлаймиз:

Q_{sol}^{yil} - иссиқ сув билан таъминлаш учун бир йилда иссиқликка бўлган эҳтиёж бўлиб, 3925814,568 Гкал/йилни ташкил этади;

m - иссиқ сув таъминотидан фойдаланадиган яшовчилар сони - 1295004 киши;

n - йилдаги ойлар сони (12);

1. Бир киши ҳисобига йиллик иссиқлик истеъмоли қуйидаги формула билан аниқланади:

$$Q_{ist}^{yil / kishi} = \frac{Q_{ist}^{yil}}{m} = \frac{3925814,568}{1295004} = 3,0315076 Gkal / yil.kishi$$

2. Бир нафар яшовчи ҳисобига ойлик иссиқлик истеъмоли қуйидагича ҳисоблаб торилади:

$$Q_{ист}^{ой/киши} = \frac{Q_{ист}^{йил}}{n} = \frac{3,0315076}{12} = 0,252625 \text{ Гкал/ой.киши}$$

2.3. Уй-жой хўжалигида табиий газ таъминоти меъёри

Турар жойларида газнинг асосий истемолига ошхона ишлари (газ рлиталари), иссиқ сув таъминоти (газ колонкалари), газ речкалар ёрдамида якка тартибда иситишга ва уй ичидаги алоҳида (автоном) иситиш асбоблари билан иситиш учун газ сарфи киради.

Овқат тайёрлаш ва иссиқ сув таъминоти учун газ сарфи сув истеъмолини ўрганиш каби мониторинг ўтказиш орқали ўрганилади. Аҳолининг газ истеъмол қилиш меъёрлари мониторинг асосида ҳар бир бино бўйича алоҳида, унинг ободонлаштирилганлик, қулай ва шинамлик даражаси, бинонинг қаватлари сони ва аҳоли зичлигига қараб аниқланади. Меъёрларни газ таъминоти корхоналари улардан фойдаланиш бўйича масъул ташкилотлар билан ҳамкорликда аниқлайди.

Меъёрларни аниқлаш учун мониторинг ўтказилиши лозим бўлган ободонлаштирилганлик даражаси бир хил тураржой биноларининг умумий сони 30 тадан кам бўлмаслиги лозим. Бунга сабаб бир кўрсаткични аниқлашга шу кўрсаткични аниқлаш учун ўрганиладиган манбалар сони ўнтадан кам бўлмаслиги керак. Агар, аҳоли яшайдиган ҳудуддаги ободонлаштириш даражаси бир хил биноларнинг умумий сони 30 тадан кам бўлса, ўлчаш ишлари шу ҳудуддаги ҳамма биноларда амалга оширилмоғи лозим.

Ўлчаш ишларини олиб бориш учун танлаб олинган биноларда газ таъминотида узилишлар бўлмаслиги, уларда тегишли калибрлардаги газ сарфини ҳисобга олиш асбоблари ўрнатилган бўлиши керак.

Аҳолининг газни оқилона истеъмол қилиш даражаси уй ичидаги газ қувурларидан амалда сарф бўлаётган газни, газ сарфини ўлчаш асбобининг

кўрсаткичлари бўйича батафсил ўрганиш ва таҳлил қилиш йўли билан аниқланади.

Турар жой биноларида газ истеъмоли ҳажмининг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, кун давомида (асосан кечки райт), иш кунлари, дам олиш кунлари ҳамда турли мавсумларда (ёз, қиш ва ҳоказо) аҳоли томонидан газ ишлатилишида катта фарқ бўлади. Шу сабабли ўлчаш ишлари турли мавсумларда бир ой мобайнида узлуксиз, бино (бинолар)даги газ қувурлари кириш тармоқларидаги газ ўлчаш узэлларида ишлаб турган газни ҳисобга олиш асбобларига ўрнатилган исталган турдаги ўзи қайд қилувчи асбоблар (счетчик) ёрдамида амалга оширилади.

Мониторинг жараёнида ушбу уч омил: кечки сарф, самарали босим ва аҳоли зичлигининг газ истеъмолига таъсири баҳоланади.

Ҳар бир танлаб олинган бино бўйича олинган маълумотлар тўрланиб, жадвал кўринишида бир тизимга келтирилади.

Газни ҳисобга олиш асбоблари бўлмаганда коммунал-маиший эҳтиёжлар учун аҳолига бериладиган амалдаги ойлик табиий газ сарфи меъёрлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 28 мартдаги «2002 - 2004 йилларда уй-жой фондини газни ҳисобга олиш асбоблари билан таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 99 - сонли Қарори билан тасдиқланган. Ҳозирги кунда республикаимиз шаҳарларида хонадонлар асосан газ сарфини ҳисобга олиш асбоблари билан таъминланган.

Иссиқ сув таъминоти учун табиий газга бўлган йиллик эҳтиёж қуйидаги формула билан аниқланади:

$$P_{yil}^{i.s.t.} = \frac{Q_{1yil}^{i.s.t.} + Q_{2yil}^{i.s.t.}}{2} = \frac{192 + 180}{2} = 186. \text{м}^3 \text{yil} / \text{kishi}$$

бу ерда: 192 м³ йил/киши - газ билан сув иситиш мавжуд бўлганда;

180 м³ йил/киши - газ билан сув иситиш мавжуд бўлмаганда.

ҚМҚ 2.04.08.96 “Газ таъминоти» лойиҳалаш меъёрларига кўра бир йилда газдан фойдаланиш соатларининг соатлик максимум коэффитсенти ($K_{\max}$) аниқланган бўлиб, у 1800 соат/йилга (иситишсиз) тэнг.

У ҳолда табиий газга бўлган бир соатлик эҳтиёж қуйидагини ташкил этади:

$$\frac{P_{yil}^{i.s.t}}{K_{\max}^n} = \frac{186}{1800} = 0,1033 \text{ м}^3 / \text{kishi}$$

Иситиш учун табиий газга бўлган эҳтиёж ҳам хонанинг иситиладиган ҳажмининг 1 м^3 ига газ сарфини аниқлаш усулида торилади.

Мисол: Иситиладиган хонанинг 1 м^3 учун табиий газга бўлган эҳтиёжни аниқлаймиз:

Ташқи ҳавонинг ҳарорати -1°C бўлганда 1 м^3 майдонни иситишга 68,5 Ккал/соат иссиқлик сарфланиши тажриба ўтказиб аниқланган.

Табиий газнинг иссиқлик ҳосил қилиш хоссаси 8700 Ккал/м^3 га тэнг.

1. Иситиладиган хонанинг 1 м^3 ига бир соатлик табиий газ сарфини аниқлаймиз:

$$68,5 : 8700 = 0,00787 \text{ м}^3/\text{соат}$$

2. Иситиладиган хонанинг 1 м^3 ига бир суткада (24 соатда) табиий газ сарфи қуйидагини ташкил этади:

$$0,00787 \times 24 = 0,18888 \text{ м}^3/\text{сутка}$$

3. Ойлик газ сарфи:

$$0,18888 \times 30 = 5,6664 \text{ м}^3/\text{ой}.$$

4. Иситиш даврида (5-ойда) газ сарфи:

$$5,6664 \times 5 = 28,332 \text{ м}^3 \text{ (иситиш даври)}$$

Тўловнинг йил мобайнида бир текис тақсимланишини таъминлаш мақсадида иситишга табиий газ сарфи меъёри тақвимий йил мобайнида 12 ой ҳисобига бир текис ҳисобланган. У ҳолда бир ойда табиий газ сарфи қуйидагини ташкил этади:

$$28,332 : 12 = 2,4 \text{ м}^3/\text{ой}$$

Республикада 1 киши учун иситиладиган хона меъёри 43 м^3 қилиб белгиланган, агар иситиладиган хонанинг майдони 43 м^3 бўлса, у ҳолда бир ойда табиий газга бўлган эҳтиёж $43 \times 2,4 = 103,2 \text{ м}^3$ ой/кишини ташкил этади.

Марказлаштирилган тартибда иссиқ сув билан таъминланмайдиган, балонлардаги газ ишлатиладиган хонадонларда яшовчи аҳолининг 1 киши ҳисобига фақат овқат тайёрлаш учун газдан фойдаланиш солиштира меъёрлари 1240 минг ккални ташкил қилади (ҚМҚ 2.04.08-96).

Суюлтирилган газ (проран) нинг иссиқлик ҳосил қилиш қуввати 21800 ккал/м^3 га тенг.

Бир киши ҳисобига йиллик газ сарфи қуйидагини ташкил этади:

$$Q = \frac{1240000}{21800} = 57 \text{ м}^3 / \text{yil.} \quad \text{yoki} \quad G = Q \times J = 57 \times 2,0 = 114 \text{ кг} / \text{yil}$$

бу ерда: Ж - газ (проран) нинг солиштира оғирлиги = $2,004 \text{ л/кг}$.

Марказлаштирилган тартибда иссиқ сув билан таъминладиган квартираларда фақат овқат ришириш учун бир йилда бир киши ҳисобига иссиқлик сарфи меъёрлари 860 минг Ккални ташкил этади (ҚМҚ 2.04.08 - 96).

$$Q = \frac{860000}{21800} = 39 \text{ м}^3 / \text{yil.} - \text{yoki} \quad G = 39 \times 2,0 = 78,0 \text{ кг} / \text{yil}$$

Демак, бир киши учун бир йилда сарфладиган газ миқдори $78,0 \text{ кг/йилни}$ ташкил этади. Уй-жой коммунал хўжалиги тизимида етказиб берилаётган газ сарфлари меъёрига катта таъсир кўрсатувчи кўрсаткич бу тизимда газнинг йўқотилишидир.

Газ таъминоти тизимида йўқотишлар:

-газ ўтказиш тармоқларига газни меъёрдан ортиқ босим остида узатиш;

-носоз газ асбоблари ва ускуналаридан фойдаланиш ва газ узатиш тизимида носозликларнинг юзага келиши;

истеъмолчиларнинг табиий газдан яширин фойдаланишлари ва газ ҳисоблагич кўрсаткичларини ўзгартиришлари натижасида рўй беради.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 11 февралдаги “Коммунал хизмат кўрсатиш соҳасига замонавий ҳисобга олиш приборларини ва ресурсларни тежовчи технологияларни жорий этиш дастури тўғрисида”ги Қарорига мувофиқ махсус дастур қабул қилинган. Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 5 ноябридаги “Коммунал хўжалигида энергияни тежайдиган технологияларни жорий этиш комплекс дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорларига мувофиқ энергия таъминоти соҳасида ресурслардан оқилона фойдаланиш ва энергия йўқолишларининг олдини олиш бўйича катта ишлар амалга оширилди. Ҳозирги кунда, уй-жой хўжалигида электр энергияси, газ ва иссиқлик энергияси сарфини ҳисобловчи электрон ҳисоблагичларни ўрнатиш ишлари якунланмоқда.

ХУЛОСА

Жамиятда ижтимоий соҳанинг ривожланиш даражаси аҳолининг уй-жой хўжалиги, турмуш шароити ва коммунал хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланганлик даражасига бевоста боғлиқ. Уй-жой коммунал хўжалиги тизимининг ривожланиш даражаси аҳоли турмуш шароитининг ички ташкиллаштирилиши ва ҳаёт тарзини белгилаб беради. Шунинг учун ҳам, республикамизда айнан уй-жой коммунал хизмат кўрсатиш тармоғини ислоҳ қилишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Сўнгги йилларда республикада сервис ва хизмат кўрсатиш соҳаларини қўллаб-қуватлаш борасида ҳукумат томонидан амалга оширилаётган изчил тадбирлар, бу соҳадаги алоҳида олинган тармоқларини ривожлантириш бўйича қабул қилинаётган қатор дастурий йўналишлар пировардида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожланишига, шунингдек уй-жой хўжалигига хизмат кўрсатиш соҳасининг юқори суръатлар билан ўсишига олиб келмоқда.

Республикамизда бозор муносабатларининг жорий этилиши ва мулкчилик муносабатларининг ўзгариши ўз навбатида уй-жойни бошқариш ва хизмат кўрсатиш тизимини ўзгартириш заруратини келтириб чиқарди.

Уй-жой фонди бошқаруви тизимини ўзгартиришдан асосий мақсад – янги уй-жой мулкдорларига мулкларини сақлаш бўйича ҳуқуқларни, вазифаларни ва молиявий масъулиятини уларнинг ўзининг зиммасига юклашдан иборат.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг турли шароитларда мавжуд бино ва иншоотларни таъмирлаш масалаларига унинг ҳажмини тўхтовсиз ошиши туфайли катта эътибор берилмоқда.

Бино ва иншоотларга хизмат кўрсатишни бозор иқтисодиёти қонуниятларига амал қилинган ҳолда бажариш, замонавий усул ва қоидаларни қўллаш, истеъмолчиларга юқори даражада қўлайликлар яратиш, бино ва иншоотларни хизмат муддатини ошириш, уларни ҳозирги замон

талабига жавоб берадиган даражага етказишда фан ва техниканинг энг янги ечимларини топиш ва амалиётга жорий этиш каби вазифаларни бажариш лозим.

Бино ва иншоотларга техник хизмат кўрсатиш аҳолининг ижтимоий-маданий муаммоларини ечишдаги ўзининг муҳим ўрни билан ажралиб туради. Бинобарин кундалик ҳаётимизнинг асосий қисми бўлган, яъни яшаш шароити, меҳнат фаолияти олиб боришда бино ва иншоотларининг бир меъёрга бенуксон бўлишига эришиш барча муваффақиятларнинг гаровидир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2014 йил 17 апрелдаги “Коммунал хизмат кўрсатиш соҳасида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг янги босқичи тўғрисида”ги РФ-2832 сонли Фармони уй-жой коммунал хўжалиги соҳасидаги ислохотларни амалга оширишнинг янги босқичини бошлаб берди. Фармонга мувофиқ соҳада сифат ўзгаришларини амалга ошириш, коммунал хизматлар соҳасида баҳони шакллантириш, уй-жой фондидан фойдаланишни ташкил этишда уй-жой мулкдорлари ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ташкилотлари фаолиятини фаоллаштириш чораларини кўриш вазифалари қўйилди.

Бу борада қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Уй-жой кодекси, «Хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатлари тўғрисида»ги Қонун ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга тўлиқ амал қилинишига еришиш лозим. Ширкатлар билан уларга коммунал ва таъмирлаш-қурилиш хизматлари кўрсатадиган корхоналар ўртасидаги шартномавий-ҳуқуқий муносабатларни тубдан қайта кўриб чиқиш ва янада мустаҳкамлаш, аҳолига кўрсатилаётган хизматларнинг сифати учун ҳар икки томоннинг масъулиятини ошириш лозим. Президентимиз И. Каримов томонидан 2015 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устивор йўналишларига бағишланган мажлисида белгилаб берилган вазифаларни амалга ошириш мақсадида республикамызда Вазирлар Маҳкамаси, Қорақалроғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари ҳамда “Ўзкоммунхизмат” агентлиги, Ҳукумат манфаатдор

тузилмалар билан биргаликда 2015 йил ва ундан кейинги даврларда уй-жой мулкдорлари ширкатларини мустахкамлаш, уларга реал маблағлар ажратиш, бу соҳадаги монаролияларни тугатиш, таъмирлаш ва коммунал хизматларнинг ҳақиқий бозорини шакллантириш бўйича дастур ишлаб чиқилди ва улар амалга оширилди. Мазкур дастур бажарилиши бўйича ҳисобот Вазирлар Маҳкамасининг тегишли йиғилишларида муҳокама қилиниб бу соҳа 2016 йилда ҳам мамлакатда иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг устувор йўналишлари таркибига киритилди.

Уй-жой мулкдорлари ширкатлари шакллантирилишининг муҳим жиҳати ўзини ўзи бошқариш демократик тамойиллар асосида иш олиб борадиган янги турдаги ижтимоий ташкилот юзага келганлиги бўлди. Нэгаки, уй-жой мулкдорлари ширкатлари истиқомат қилувчиларга ўз раҳбарларини ўзлари сайлаш, ўзларининг маблағларидан фойдаланиш ҳақида ўзлари қарорлар қабул қилиш имкониятини беради. Бундан ташқари, ширкатлар раҳбарлари мулкдорларга ширкат фаолияти тўғрисида ва молиявий ҳисобот берадиган бўлди. Мамлакатнинг барча ҳудуди учун коммунал хизматлар тарифи сиёсатининг ягона рринцирларини жорий этиш мақсадида "Ўзкоммунхизмат" агентлиги Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлиги билан биргаликда коммунал хизматларга тарифларни шакллантиришда харажатлар таркибини аниқлаш методикасини қайта ишлаб чиқиш вазифаси қўйилди. Шунингдек, газ, сув, иссиқлик таъминоти, марказий иситиш ва канализация хизматлари кўрсатишда технологик нобудгарчиликларнинг чекланган нормативларини ишлаб чиқиш белгиланди.

Ислохотлар давомида аҳолига кўрсатилаётган марказий иситиш ва иссиқ сув таъминоти хизматларини молиявий ўзини ўзи қорлашга босқичма-босқич ўтказиш чоралари кўрилди. Жойларда коммунал хизмат кўрсатишни ўзини ўзи қорлашга ўтказиш ҳисобига бюджетдан дотацияларни қисқартириб бориш ва 2015 йилга келиб 100 % ўзини ўзи молиявий таъминлашга ўтказилиши белгиланди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Хусусий уй-жой мулкдорларининг ширкатлари фаолиятини, истеъмолчилар ҳуқуқлари ва уларнинг давлат идоралари билан ҳуқуқий муносабатларини тартибга солувчи Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари, тартиб ва қоидалари тўплами-Тошкент 2012йил.
2. Уй-жой мулкдорлари ширкатлари: турли давлатлар тажрибаси-2005 йил.
3. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2001 й., 8-сон,
4. В.У.Ёдгоров, Д.Я.Бутунов. “Уй-жой коммунал хўжалиги иқтисодиёти ва бошқаруви” . Т., 2011 йил.
5. М.Қ.Зияев, В.У.Ёдгоров. “Бино ва иншоотларни қуриш ва таъмирлаш ишларини ташкил этиш ” . Т., 2009 йил.
6. Н.А.Самиғов “Бино ва иншоотларни материаллаш материалшинослиги” . Т., 2011 йил.
7. Б.Х.Рахимов, С.Т.Қосимова, А.С. Гриценко. “Қурилиш-таъмирлаш ишлари технологияси” . Т., 2008 йил.
8. М.Мирахмедов, Н.Бозорбоев, Ф.Н.Бозорбоев. “Бино ва иншоотларни таъмирлаш ҳамда қайта қуриш технологияси”. Т., 2010 йил.
9. Б.Х.Рахимов, С.Т.Қосимова, Ш.Шоджалилов, О.А.Вадер. “Бино ва иншоотлар реконструкцияси” . Т., 2011 йил.
10. Корецкий В. И. Основы методики разработки ресурсных норм в строительстве. «Экономика строительства», № 5, 2012
11. КМК 1.03.07-96 Положение об авторском и техническом надзоре за строительством
12. ШНК 1.04.03-05 Положение об организации, ремонта и технического обслуживания жилых домов, объектов коммунального и социально-культурного назначения.
13. ШНК 58-17-1 Разборка покрытий кровель: из рулонных материалов.

14. ШНК 58-4-1 Разборка парапетных решеток.
15. ШНК 0903-012-01 Монтаж стропильных и подстропильных ферм на высоте до 25 м пролетом до 24 м массой до 3,0 т.
16. ШНК 0903-003-01 Монтаж одиночных подкрановых балок на отметке до 25 м массой до 1,0 т.
17. ШНК 0903-014-01 Монтаж связей и распорок из одиночных и парных уголков, гнутосварных профилей для пролетов до 24 м при высоте здания до 25 м.
18. ШНК 1001-021-07 Устройство перекрытий с укладкой балок по стенам рубленным с накатом из досок.
19. ШНК 1001-082-02 Укладка по фермам прогонов из брусьев.
20. ШНК 0904-002-01 Монтаж кровельного покрытия из профилированного листа при высоте здания до 25 м.
21. www.gov.uz. (Ўзбекситон Республикаси ҳукуматининг расмий сайти)
22. www.stat.uz. (Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси)
23. www.mf.uz. (Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги)
24. www.uzkommunxizmat.uz.
35. www.e-kommunal.uz.